

- судей (их число зависело от числа провинций), секретаря и 3 писарей. В их первый состав вошли в основном прежние земские и городские судьи.
2. В Киевской губернии в 1798–1800 гг. из-за малочисленности дворянства юрисдикции подкоморских и земских судов в Черкассах, Звибогруде, Тараще, Сквире и Василькове были подчинены по 2 уезда. Только Киевский и Радомысльский уезды имели свои отдельные суды.
 3. Главный суд целый год заседал в Вильно только в период 28.II.1798–28.III.1799.
 4. Сохранилась должность рассылного, в обязанность которого входили процессуальные действия, составление реестра подлежащих рассмотрению дел, участвующих в процессе адвокатов сторон и приятие от них письменных объяснений по делу; сохранились также заочность процесса, денежные штрафы за неявку в суд, конкурсное производство. В западных губерниях земские и подкоморские суды по-прежнему соблюдали сроки сессий (ролки и каденции), с той лишь разницей, что уголовные дела рассматривались немедленно, а главные суды работали без перерывов.
 5. В окружных судах при участии присяжных судей разбирались дела о преступлениях, наказание за которые предусматривало потерю или ограничение сословных прав. Решение окружного суда, вынесенное с участием присяжных судей, не подлежало апелляции в судебную палату, а только кассации в Сенат (ст. 201 и 853 закона о судопроизводстве 1864 г.).

Анотація

Коробович А. Судова система на зайнятих Росією східних землях Речі Посполитої (XVIII–XIX ст.). — Стаття.

У статті досліджується судова система на землях Речі Посполитої, які відійшли до Росії після трьох поділів Польщі. Вказується на примусове поширення на ці території загальноросійської системи права. Робиться висновок про популярність у населення приєднаних земель Статутів Великого князівства Литовського.

Ключові слова: судова система, Річ Посполита, поділи Польщі, Статуту Великого князівства Литовського.

Summary

Korobovich A. System of the courts on busy at Russia east earths of Thing Pospolitoj (XVIII–XIX item). — Article.

In the article the judicial system is probed on earths of Thing Pospolitoj, which stepped back to Russia after three divisions of Poland. Specified on the forced distribution on these territories of the all-russian system of right. Drawn a conclusion about popularity in the population of the added earths of Statuts of Grand Duchy of Lithuania.

Keywords: judicial system, Rich Pospolita, put Poland, Statuts of Grand Duchy of Lithuania.

УДК 340.15(477)“15”:343.123.1

О. В. Сокальська

КОРОННЕ «SCRUTINIUM» ЧИ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКЕ «ВЫВЕДАНИЕ»: ДОСУДОВЕ СЛІДСТВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІ СТОЛІТТІ

Судовий процес у литовсько-руський період був змагальним, приватно-позовним із окремими рисами обвинувального процесу (такими, як формалізм, формальна система доказів, доказове значення свідчень співприсяжників та присяги) та елементами розшукового процесу. «Ген обвинительного процесса, — зазначає О. Смирнов, — присутствует при реальном переходе к частно-исковому порядку всегда, будь то пассивная роль суда в доказывании, рудимен-

© О. В. Сокальська, 2009

ты правил формальной оценки доказательств или получение свидетельских показаний под присягой» [1, 7]. Зважаючи на утвердження начала публічності в судочинстві, розшукові звичаєві процедури та рецепцію інститутів спеціальної інквізиції, можемо стверджувати, що поряд із загальним приватно-змагальним характером судочинства українських земель у XVI ст. набуло й окремих рис розшукового процесу.

Започаткування в межах приватно-позовного процесу екстраординарного порядку переслідування злочинців І. Фойницький пояснював тим, що для суспільства й для влади було важливо мати можливість переслідувати злочинців і за відсутності приватного обвинувача; з іншого боку, розвивалася думка, що єдиноборство сторін — недостатньо дієвий засіб, щоб забезпечити викриття винного [2, 23]. Висновки про наявність певних відмінностей між провадженням цивільних та кримінальних справ у Давньоруській державі, застосування форм розшукового процесу в справах про злочини проти княжої влади були зроблені ще К. Стефановським [3, 15–25], М. Чельцовим-Бебутовим [4, 644] та С. Юшковим [5, 520]. Практика проведення досудових розшукових та слідчих заходів з ініціативи великокняжого суду, що утвердилася в період Руської Правди під впливом норм канонічного права [5, 522], тривала й у литовсько-руську добу. Так, 1569 р. великий князь надав повноваження господарському маршалку кн. Янушу Свирському провести розшук та слідство у справі про пограбування турецьких підданих у Київському воєводстві. У великокняжому листі маршалкові приписувалося: «...выведанье о всем достаточне вделавши, тых людей свовольных, которые того вжыти... неоселых имаючи у везенье до замков наших давати и тих, которые оселости добрые... под собою мають, листы нашими ку справе перед нас спозывати». Воєводам та намісникам наказували «иж бы маршалку о таковых людях достаточную ведомость давали, а ничым их неутаивали... и ку поименью таковых людей... помочь давали и... с ним таковых заскали» [6, 173–174].

У досліджуваний період, з огляду на приватно-позовний характер судового процесу, попереднє слідство не було обов'язковим. Але для того, щоб подати вмотивовану скаргу, підкріплену доказами, потерпілому доводилось вчиняти дії, що мали характер попереднього слідства. Згідно із звичаєвим правом, до початку судового розгляду могли проводитися такі дії: «повоання», «оповідання» про злочин, «гоніння сліду», «трус», огляд, освідування, опитування, «звід». Всі заходи, спрямовані на розшук злочинця, речей, зібрання інформації про злочин, що їх проводив потерпілий, були прямим продовженням копного суду, залишком так званої «гарячої копії». Звичаєве право закріпило вироблену народом протягом віків систему засобів, прийомів, що стосувалися як окремих моментів проведення, за сучасною термінологією — слідчих дій, так і загалом всього «копного поступку» (судового слідства) і були найбільш ефективними в конкретних історичних умовах. П. Музиченко наявність елементів розшукового процесу в звичаєвому судочинстві пов'язує з формуванням у народній свідомості погляду на злочин як на гріх, аморальний вчинок, що стосувався всієї громади, а цивільні правопорушення не вважалися гріхом, отже, були приватними [7, 123].

Дослідник громадського копного судочинства І. Черкаський, на підставі аналізу актових документів, визначив п'ять термінів, що використовувалися для означення судового слідства на громадському суді: опит (опитування), вивідування, обиск, облік та шкрутинія [8, 274]. Ми звернемо увагу лише на два вищезазначені терміни — «вивідування» та «шкрутинія», оскільки, незважаючи на те, що ці процедури мають різне походження (шкрутиніум походить з польського коронного процесу, дослідник помилявся, віднісши його до копного судочинства), в Поправах Статутових 1578 р. та Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. (далі — Статут) їх вижито як синоніми [9; 10]. Отже, виникає питання, чи були це тотожні терміни та процедури, чи були відмінності в їх провадженні.

У Короні Польській шкрутиніум як попереднє слідство у справах про тяжкі кримінальні злочини (переважно, вбивства шляхтичів) регламентоване сеймовим законодавством ще у кінці XIV ст. [11, 8]. А. Мусорін відносить даний термін до латинізмів польської та литовської правничої термінології, що зберегли своє першочергове значення в латинській мові, а саме, «дослідження, огляд, слідство» [12, 46]. Згідно з законом, шкрутатори, які призначалися королем, або воеводи та старости чи їх заступники разом із представниками земського суду збирали інформацію про обставини справи, допитували місцевих жителів у місцевості, де було вчинено злочин, під час віча чи судової сесії та складали письмовий протокол шкрутинії, що подавався у королівський суд.

На українських землях у складі Великого князівства Литовського ця процедура не мала чинності. Але 1565 р. у Луцькому повіті було проведено шкрутиніум у справі про вбивство кн. Ярослава Сангушка, ймовірно, тому, що обвинувачуваний був підданим Корони [13, 290–293]. Згідно з актовими записами, шкрутиніум призначили після того, як справа надійшла до королівського суду. Королівські шкрутатори чинили опит у Луцьку під час з'їзду шляхти та на місці злочину в селі Яровиці. Шкрутиніум було проведено майже через рік після вбивства. Отже, суд намагався через проведення шкрутинії зібрати додаткову інформації, тобто справа, висловлюючись сучасною мовою, була направлена на дослідження, оскільки зібрані докази викликали сумніви в суддів або їх було недостатньо для винесення обвинувального вироку. Завдяки шкрутинії процес дослідження доказів відбувався опосередковано, суд отримував можливість вирішувати справу без виклику свідків лише на підставі протоколів шкрутинії.

У другій половині XVI ст. у коронному праві спостерігаємо привнесення в норми, що регламентували шкрутиніум, елементів приватно-позовного характеру, зокрема виклик сторін та свідків для проведення шкрутиніум позовами. Так, сеймова конституція 1565 р. передбачала, що у справах «о поштивості», які надійшли на розгляд сеймового суду, сторона могла взяти позови й викликати через них протилежну сторону та свідків у місцевий суд для проведення шкрутиніум [11, 52–53]. Таким чином, шкрутиніє втрачало своє розшукове начало, залишаючись лише засобом опосередкованого дослідження доказів у суді.

За сеймовими конституціями 1578, 1588 рр. шкрутиніум проводили у справах про тяжкі злочини на сесіях земського або гродського судів [11, 184, 255]. Якщо вказані справи розглядав сеймовий суд, то його проведення було обов'язковим. На судові засідання сторони повинні були з'являтися вже з протоколами шкрутинії «dla predkiego odprawowania spraw», тобто для пришвидшення розгляду справ [11, 184]. Сторони викликалися на шкрутиніум позовами, що вручалися за два тижні до його проведення. У призначений день сторони з'являлися до повітового суду й давали під присягою свідчення разом із свідками. Кожна зі сторін виставляла своїх свідків, але не більше дванадцяти [14, 110]. Судді після відібрання свідчень складали протокол шкрутиніум, копії якого видавалися сторонам.

У 1578 р. Поправи Статутів поширюють шкрутиніум на землі Великого князівства Литовського [9, 206–214]. Терміни «шкрутыниум», «выведенье» й «опитованье» в статуті Поправ ужито як синоніми. У виданні Другого Статуту вміщено конституцію Варшавського сейму 1578 р., що регламентувала засади діяльності трибунальських судів у Короні. Один із артикулів конституції передбачав правила проведення шкрутиніум, і під таким заголовком був надрукований у польському варіанті [11, 183]. У Статуті він фігурує під назвою «Выведования» [9, 219]. Артикул фактично повторює приписи коронної конституції 1565 р. про шкрутиніум у справах «о поштивости», що надходять на сеймовий суд [11, 53], але і в тексті артикула термін «scrutinium» замінено на «выведования». У відповідних нормах Статуту 1588 р. «шкрутьние» й «выведование» також вжито як синоніми.

Аналіз приписів артикулів 61, 62, 63, 64 розділу XI Статуту 1588 р., що регламентують проведення «шкрутыниум, то есть выведения», дає підстави стверджувати, що шкрутиніум, за Статутом 1588 р., процедура, що мала розшуковий характер, оскільки проводилася за постановою суду з метою зібрання інформації про злочин та особу обвинуваченого в умовах, коли первинна доказова інформація зібрана й він постав на суді, й передбачала опитування околичних сусідів, шляхтичів, їх слуг та осіб, які випадково були присутні у селищі чи місцевості, де було вчинено злочин, про його причини, обставини справи та «о захованью а поступках и о бистью тих obu двух особ, право з собою ведучих», причому присутність сторін під час даних заходів виключалася [10, 620–621].

На українські воєводства (Волинське, Брацлавське та Київське) цей інститут поширився з польського права, внаслідок декрету сеймового суду 1585 р. [15, 207]. Його проведення регламентувалося коронними конституціями 1578, 1588 рр. Для участі у шкрутинії сторони та свідків або лише протилежну сторону, якщо шкрутиніум ініціювала одна із сторін, викликали спеціальними позовами: «положил и уткнулом у ворота, позвы кгородские Володимерские, на рочки теперешние кгородские Володимерские, до выдана шкрутинии, албо свядецтва» [16, 323–331]. Перед шкрутинієм сторона приносила присягу: «по учинению присяги, светки ставил и шкрутыню свою выводил». Шкрутиніум, як його описують матеріали українських судів — слідча дія, що проводилася з ініціативи суддів чи сторін судовими урядниками й передбачала відібрання свідчень під

присягою у позивача, відповідача та свідків (не лише тих, які були представлені сторонами, але й викликаних судом) на окремому судовому засіданні. В актових документах українських судів термін «свядецтво» вжито як синонім «шкрутынни» [16, 321]. Таким чином, суть шкрутинії як процедури розшукового процесу (саме таку форму закріпив Статут 1588 р. й, слід зазначити, що вона реалізовувалася на практиці [17, 203]) в українському судочинстві під впливом польського права видозмінено. На основі аналізу актового запису про проведення шкрутинії в справі про образу Луцького єпископа К. Терлецького робимо висновок, що шкрутинієм не спрощував судову процедуру, а навпаки, затягував розгляд справи — умоцований протилежної сторони оскаржив проведення даної процедури та її результати («апелевал до суду головного трибуналу») [16, 330]. У польському процесі шкрутинієм, так би мовити, адаптовано до приватно-позовного процесу із залишками формалізму (поставлення не більше дванадцяти свідків), успадкованого від обвинувального процесу.

Термін «выведанье» у литовсько-руському процесі з'явився задовго до рецесії інституту шкрутинії, оскільки формула «водлугь давного копного звичаю чинили опыт и выведанье» [17, 23] традиційна для копного судочинства. Якщо копа не мала достатніх доказів, то справу «откладали» на «дальшее выведованье» [17, 268]. На думку І. Черкаського, вислів «опыт и выведанье» міг означати як загалом судове копне слідство, так і мати вужче значення, а саме — опитування всіх копників про обставини справи [8, 274]. Можливо, якщо в акті зазначені обидва терміни, то один з них означав більш широкі розшукові заходи, а інший — опитування. У випадку виявлення трупу невідомої людини місцеві жителі скликалися на копу для того, щоб «учинити опыт и выведанья» [17, 135; 18]. Саме процедуру триразового опиту копи, що проводилася при розслідуванні вбивства «человека переходячаго або безплеменнаго», П. Кулаковський називає прототипом шкрутинієм [15, 206]. Навряд чи можна погодитися з такою думкою, але твердження вченого ще раз доводить споріднений характер цих процедур. Термін «выведанье» для означення досудових розшукових та слідчих заходів використовувався також в урядовому судочинстві. Про це свідчить вже цитований нами актовий документ, в якому йдеться про великокняжий припис вчинити «выведанье о всем достаточное» у справі про пограбування турецьких підданих [6, 173].

Отже, обидва терміни — і «шкрутынниєм», і «выведанье» означали досудові розшукові дії. Після 1578 р. у законодавстві та судовій практиці Великого князівства Литовського їх вживали як синоніми. В першій половині XVI ст. шкрутинієм — досудове слідство, що передбачало, переважно, допит свідків (такий характер шкрутинієм у судовому процесі Великого князівства Литовського закріпив Статут 1588 р.), у другій половині XVI ст. у коронному процесі ця процедура втратила свій розшуковий характер, залишаючись лише засобом опосередкованого дослідження доказів у суді, й передбачала допит сторін та свідків у повітовому суді на окремому судовому засіданні, на яке сторони викликалися позовами (саме такий порядок шкрутинії було поширено на повітове шляхетське судочинства українських воєводств). Процедура шкрутинієма у Великому

князівстві Литовському була запозичена з коронного права й призначалася лише центральними та повітовими судами в справах про тяжкі злочини, вчинені шляхтою, але по суті вона відповідала литовсько-руському «выведанью».

Література

1. Смирнов А. В. Типология уголовного судопроизводства: Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. — М., 2001.
2. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2 т. Т. 1 / Общ. ред. А. В. Смирнова. — С.Пб.: Альфа, 1996. — 552 с.
3. Стефановский К. Г. Разграбление гражданского и уголовного судопроизводства в истории русского права // Журнал Министерства Народного Просвещения. — 1873. — № 3. — С. 13–112.
4. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. — С.Пб.: Альфа, 1995. — 846 с.
5. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1949. — 537 с.
6. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волыском генерал-губернаторе (далі — АЮЗР). — К., 1907. — 4.8, т.5. Акты об украинской администрации XVI–XVII ст. / Под ред. М. В. Довнар-Запольского. — 717 с.
7. Суд і судочництво на українських землях в XIV–XVI століттях / За ред. П. Музиченка. — О.: Астропринт, 2000. — 180 с.
8. Черкаський І. Ю. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII вв. — К.: Друк. Укр. Акад. Наук, 1928. — 714 с.
9. Статут Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — О.: Юрид. д-ра, 2003. — 560 с.
10. Статут Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — О.: Юрид. д-ра, 2004. — 672 с.
11. Volumina Legum. Т. II. — Petersburg, 1859. — 490 s.
12. Мусорин А. Ю. Латинизмы в юридической терминологии Статута Великого князівства Литовського 1588 года // Мисловий, право и культура. — Новосибирск, 1997. — № 1. — С. 43–46.
13. Archiwum XX. Sanguszkow w Slawucie. T. 6 / Wyd. nakladem wlasciciela pod kier. Z. L. Radzimirskiego przy wspoludziale P. Skobelskiego i B. Gorzaka. — Lwow: Z drukarni zakladu narodowego im. Osslinskih pod zarzadzem Karola Jasinskih, 1910. — 305 s.
14. Szczaska Z. Sad sejmowy w Polsce od konca XVI wieku do konca XVIII wieku // Czasopismo prawnо historyczne. — 1968. — T. XX, Z. 1. — S. 93–122.
15. Кулаковский П. Канцелярия Русской (Волинской) метрики 1569–1673 гг. Студия з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. — Острог; Львів, 2002. — 304 с.
16. АЮЗР. — К., 1859. — Ч. 1, т. 1: Акты, относящиеся к истории православной церкви Юго-Западной России (1481–1596 гг.) / Под ред. Н. Д. Иванишева. — 641 с.
17. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссией для разбора древних актов. — Вильна, 1891. — Т. XVIII: Акты о копных судах. — 577 с.
18. Иванишев П. Д. О древних сельских общинах в Юго-Западной России. Приложение IV // Сочинения. — К., 1876. — С. 270–274.

Анотація

Сокальська О. В. Коронне «scrutinium» чи литовсько-руське «выведанье»: досудове слідство на українських землях у XVI столітті. — Стаття.

У статті досліджуються проблеми досудового слідства у Великому князівстві Литовському. Досліджуються «шкрутиinium» і «выведанье» як дії, що охоплювали досудове слідство, розшукові та слідчі заходи.

Ключові слова: досудове слідство, «шкрутиinium», «выведанье», Велике князівство Литовське, Статут Великого князівства Литовського.

Summary

Sokal'ska O. V. Corona «scrutinium» or литовсько-руське «выведање»: pretrial investigation is on Ukrainian earths in XVI age. — Article.

In the article the problems of pretrial investigation are probed in Grand Duchy of Lithuania. «Shkrutynium» is probed, and «выведање» as actions, which engulfed pretrial investigation, search and consequence measures.

Keywords: pretrial investigation, «shkrutynium», «выведање», Grand Duchy of Lithuania, Statute of Grand Duchy of Lithuania.

УДК 340.15(474.5):347.96

В. М. Петровський

ПОЛІЦЕЙСЬКА ФУНКЦІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЧИНОВНИКІВ ЗА СТАТУТАМИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Як показує світова практика, створення поліції відбувається за абсолютизму, коли держава починає активно втручатися в усі сфери суспільного та приватного життя. Звичайно, говорити про існування поліцейських органів у Великому князівстві Литовському ми не можемо, тоді ще не прийшов їх час. Але розвиток держави вимагав виконання деякими її органами та посадовими особами дій, які ми тепер називаємо поліцейськими функціями.

З давніх-давен охороною правопорядку у суспільстві опікувалася община. Спеціальних посад для цього не існувало, оскільки дбати про правопорядок було обов'язком кожного члена общини. Згодом з'являються перші посадові особи, до функціональних обов'язків яких входила і охорона правопорядку. Однією з найбільш давніх таких посад була посада діцького. Про діцьких згадує ще Руська Правда [1, 70, 72]. Його функції — це доставити певну сторону приводом у суд або здійснити майнове стягнення за рішенням суду. «Коли бы ся который князь, або пан, або человек наш пожаловал нашему воеводе на князя, або на пана, або на боярина Кіевского: ино ему обослати его листом, абы перед ним къ праву стал; а пак ли бы на лист его не сталъ, ино послати децко-го и поставити къ праву...», — читаємо в уставній земській грамоті Київській землі [2, 192]. За Волинською уставною грамотою, «коли на кого жалоба прійдетъ, ино того первым листом и другим обослати: и коли на тыи два листа не станет, тогда децко-го послати» [3, 146].

За Статутом 1529 року у випадку, коли засуджений ухилявся від виконання судового вироку, його майно передавалося стороні, яка вигравала процес, з призначенням терміну для викупу майна (Див.: Статут 1529 р., розд. IV, арт. 31). Ця процедура знову ж таки відбувалася в присутності діцького. Такий засіб виконання судового рішення називався «врядовий грабіж», на відміну від «безправного грабіжу», тобто такого, що проводився самовільно, без відомаряду.

Також діцький висилався на місце скоєння правопорушення в тих випадках, коли пан відмовлявся «уделати справедливость» у відношенні до свого